

Dr hab. Barbara Surma, prof. AIK
Wydział Pedagogiczny
Instytut Nauk o Wychowaniu
Akademia Ignatianum w Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Aleksandry Czarneckiej
pt. Działalność szkół podstawowych Montessori w Polsce w latach 1989-2016
przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Elżbiety Magiery, prof. US**

Uwagi wstępne

Koncepcja pedagogiczna Marii Montessori kształtowała się na początku XX wieku. Jej recepcja na świecie, a szczególnie w Europie była uwarunkowana szybkim rozwojem nauk humanistycznych i społecznych, ale także zmianami cywilizacyjnymi. W Polsce metoda Montessori była znana i wprowadzana do przedszkoli już w latach 1912-1939. Powrót do jej idei następował stopniowo dopiero po roku 1989. Początkowo otwierano tylko przedszkola, w których realizowano jej metodę, ale wraz ze wzrostem zainteresowania i potrzeb, zgłaszanych między innymi przez rodziców dzieci, zaczęto kształcić nauczycieli i zakładać szkoły Montessori. Jak słusznie zauważa mgr Aleksandra Czarnecka, wiedza na temat początków i działalności szkół podstawowych w Polsce w latach 1989-2016 jest niewystarczająca. Analiza literatury przedmiotu, której wyniki przedstawia Autorka we wstępie, jednoznacznie wskazują, że przedmiotem dotychczas prowadzonych badań była koncepcja pedagogiczna M. Montessori (założenia teoretyczne), metodyka uczenia się na poziomie szkoły podstawowej, dziecko w szkole, absolwenci klas Montessori (B. Bednarczuk, 2016) czy też efekty kształcenia uzyskiwane przez dzieci w klasach Montessori i klasach prowadzonych tradycyjnie (S. Guz, 2006). Badania podjęte przez Doktorantkę zasługują na uznanie ze względu na ich wartość poznawczą i społeczną. Ukazanie początków i motywów otwierania szkół Montessori w Polsce, opisu samej działalności i rozwoju tychże placówek na przestrzeni ostatnich prawie trzydziestu lat jest i będzie istotną publikacją, dokumentującą recepcję systemu pedagogicznego Montessori w Polsce i jej uwarunkowania po roku 1989.

Uzasadnienie wyboru tematu, określenie przedmiotu i celu badań wskazują, że Autorka dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu i umiejętnie łączy wiedzę i doświadczenie, teorię i praktykę w celu poznania, opisanego, wyjaśnienia i oceny działalności szkół Montessori w wybranych przez nią aspektach. Warsztat pisarski, pod względem językowej poprawności i stylu oceniam bardzo wysoko¹.

Praca składa się z wstępu, w którym zostały przedstawione założenia metodologiczne, pięciu rozdziałów i zakończenia. Tekst liczący 350 stron, uzupełniony został o wykaz bibliograficzny (od str. 351 do str. 400), sporządzony zgodnie z wymogami prac o charakterze badań historycznych. Ponadto na kolejnych stronach umieszczone zostały spisy fotografii, tabel, rycin, wykresów, skrótów, cztery aneksy, zawierające dyspozycje do rozmowy z

¹ W Tab. 7 na stronie 109, wkradł się błąd w poz. 32 nazwa szkoły sugeruje Rzeszów, a wpisano Elbląg.

dyrektorami i pracownikami szkół podstawowych Montessori (Aneks nr 1) i tabele z wykazami zarejestrowanych szkół Montessori w Polsce (Aneksy 2-4) oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. W sumie cała rozprawa liczy 429 stron. Układ monografii oraz treść zawarta w poszczególnych rozdziałach uwzględnia wszystkie aspekty tego typu pracy badawczej i odpowiada tematowi rozprawy.

Założenia metodologiczne badań własnych

Przedstawione w rozprawie założenia metodologiczne nie budzą żadnych zastrzeżeń. Doktorantka poprawnie sformułowała problem główny, z którego wyprowadziła pięć problemów szczegółowych, dotyczące: (1) założeń koncepcji pedagogicznej Montessori leżących u podstaw działalności szkół montessoriańskich w Polsce w latach 1989- 2016; (2) uwarunkowań działalności tychże szkół; (3) początków oraz aspektów ich działalności; (4) oraz działalności dydaktycznej i (5.) wychowawczo-opiekuńczej.

Autorka prawidłowo określiła przedmiot badań oraz wskazała historię wychowania (a raczej szkolnictwa) jako obszar prowadzonych przez nią badań. Syntezę dziejów montessoriańskich szkół podstawowych w Polsce w latach 1989-2016 oparła o „materiały źródłowe, pozyskane w czasie kwerend i rozmów przeprowadzonych w szkołach podstawowych Montessori, instytucjach szkolących nauczycieli montessoriańskich, bibliotekach, na stronach internetowych szkół podstawowych Montessori oraz głównych ośrodków szkoleniowych” (s. 14).

Pozytywnie oceniam przyjętą przez Doktorantkę klasyfikację źródeł oraz podział i ich kwerendę. Mgr Aleksandra Czarnecka zgromadziła i zbadała:

- źródła pisane bezpośrednio – w tym 21 prac zwartych M. Montessori wydanych głównie w języku polskim i kilka w języku angielskim; źródła o charakterze prawnym (61 aktów prawnych) oraz urzędowe (normatywne), ukazujące kontekst funkcjonowania systemu oświaty w świetle przepisów prawa, w tym wykazy szkół oraz pisemne odpowiedzi uzyskane z kuratoriów oświaty (15); statuty szkół (20) i inne dokumenty zebrane podczas wizyt studyjnych; programy kształcenia w szkołach podstawowych Montessori; strony internetowe szkół (132); strony internetowe organów prowadzących szkoły montessoriańskie (8), strony internetowe instytucji szkolących nauczycieli montessoriańskich (17), inne strony internetowe (9);

- źródła pośrednie (narracyjno-relacyjne) – w tym m. in. czasopisma lokalne (5) pisemka uczniowskie (10), kroniki szkolne z Facebookiem (6), książka wydana przez uczniów z okazji dziesięciolecia działalności Katolickiej Szkoły Montessori w Krakowie, ulotki szkół i innych instytucji montessoriańskich, informatory dla rodziców, poradniki i przewodniki dla rodziców;

- źródła pośrednie (narracyjno-relacyjne) wywołane – to informacje uzyskane podczas rozmów z dyrekcją, nauczycielami i sekretarkami szkół (30) oraz dwie rozmowy z prezesem Polskiego Stowarzyszenia Montessori i prezesem Polskiego Instytutu Montessori; dwie korespondencje e-mailowe z dyrektorkami szkół; informacje uzyskane podczas szkoleń i konferencji Montessori;

- źródła niepisane - źródła materialne (infrastruktura szkół – budynki szkolne, teren przyszkolny, wyposażenie szkół, pomoce rozwojowe i inne), fotografie (33), filmy, nagrania, audycje radiowe (15).

Dodatkowo swoje badania wzbogaciła o analizę literatury (wiedza pozaźródłowa), w tym prac zwartych i artykułów w czasopismach dotyczących problematyki poruszanej w rozprawie, a także metodologii historii wychowania, pedagogiki oraz uwarunkowań politycznych, ekonomicznych i społeczno-oświatowych.

Dobór źródeł i literatury jest adekwatny do poruszanych zagadnień, pozwolił Doktorantce na syntetyczne przedstawienie założeń teoretycznych (1 i 2 rozdział) oraz na prawidłowy dobór metod i przeprowadzenie badań.

Rozprawa jest monografią historyczno-pedagogiczną, w której zastosowano następujące metody: heurystyka (zapoznanie się z literaturą przedmiotu i dokonanie kwerendy źródeł historycznych, zgromadzenie materiału źródłowego), krytyka zewnętrzna i wewnętrzna (ocena i badanie przydatności, wiarygodności źródeł), synteza historiograficzna (opracowanie źródeł, ustalenie faktów, ich klasyfikacja, wyjaśnianie, odkrycie związków między faktami i uogólnienie (str. 29-30). W celu ustalenia faktów Mgr Aleksandra Czarnecka zastosowała metodę indukcyjną, dedukcyjną, porównawczą, statystyczną, progresywną, retrogresywną oraz filologiczną. Następnym etapem było porządkowanie faktów według kryteriów: rzeczowego, chronologicznego, terytorialnego oraz wyjaśnianie i ustalanie związków pomiędzy nimi. Doktorantka zastosowała wyjaśnianie historyczne w tym genetyczne (początki i przemiana szkół Montessori), strukturalne (miejsce, funkcje i rola szkół Montessori), deskrypcyjne (opis faktów związanych z działalnością badanych placówek) i przyczynowe (ukazanie związków przyczynowo-skutkowych). Zastosowanie metod historycznych pozwoliły Doktorantce na skonstruowanie narracji historycznej działalności szkół Montessori w wybranym okresie, co było jej założeniem.

Badaniami objęto 47 szkół działających w Polsce w latach 1989-2016. Dobór celowy terenu badań i placówek uwzględnia kryterium czasowe, geograficzne i merytoryczne. Wizyty studyjne w 29 placówkach były przeprowadzone w okresie od lutego 2020 do marca 2022.

Mgr Aleksandra Czarnecka posiada dobry warsztat metodologiczny o czym świadczy dokładny opis założeń metodologicznych, jak i organizacja i przebieg badań. W celu przygotowania rozprawy doktorskiej Autorka przeanalizowała imponującą liczbę materiałów źródłowych i odbyła wizyty studyjne w 29 placówkach, znajdujących się na terenie całej Polski, co wymagało dużego nakładu czasu i pracy.

Wyniki badań

Doktorantka w rozdziale pierwszym pt. „Poglądy pedagogiczne Marii Montessori (1870-1952) i ich recepcja w Polsce” ukazuje kontekst historyczny i personalny. W sposób syntetyczny przybliży założenia koncepcji pedagogicznej Montessori w oparciu o literaturę przedmiotu oraz najważniejsze fakty biograficzne. Umieściła tę koncepcję w nurcie Nowego Wychowania, w którym dziecko zajmowało centralne miejsce. Przybliżając sylwetkę Montessori można by sięgnąć do pozycji dedykowanych tylko biografii M. Montessori np. P. Trabalzi, *Maria Montessori da il Metodo a La scoperta del bambino*, Roma 2003, G. Cives, *Maria Montessori pedagogista complessa*, Pisa 2004, czy też innych wydanych w języku angielskim. Mam jednak świadomość, że celem tego rozdziału było tylko przybliżenie poglądów, a nie biografia Montessori, dlatego nie jest to zarzut, tylko pewna sugestia, aby przed opublikowaniem monografii sięgnąć do tych pozycji zamiast np. odwoływać się do wywiadów. Obecnie na rynku wydawniczym ukazało się dużo opracowań dotyczących myśli pedagogicznej czy też samej metody Montessori w języku polskim, ale nie ma jej biografii

opartej na najnowszych badaniach, co biorę pod uwagę w ocenie opracowania tego fragmentu rozprawy.

W rozdziale tym, Doktorantka przybliży także aspekt osobowy, strukturalno-dynamiczny i materialny, tak zwanego przygotowanego otoczenia, zaproponowanego przez M. Mikszę. W dalszej części badań stanowią one pewnego rodzaju kategorie, które pozwoliły na uchwycenie tego, co najistotniejsze i odróżniające szkoły Montessori od innych placówek. W dalszej części Doktorantka przybliży recepcję metody Montessori w Polsce oraz aktualne dane na temat głównych ośrodków szkolenia. Treść tego rozdziału pokazuje dynamikę rozwoju tej koncepcji i jej uwarunkowania, które w rozdziale drugim pt. „Przemiany oświaty w świetle uwarunkowań politycznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych” zostały poszerzone. Obydwa rozdziały pod względem merytorycznym oceniam pozytywnie.

W następnych rozdziałach mgr A. Czarnecka odpowiada na kolejne trzy pytania problemowe, z których wynika, że we wszystkich wymienionych aspektach, dyrektorzy badanych placówek dokładają wszelkich starań, aby założenia pedagogiczne Montessori były w nich realizowane. Szkoły są wyposażone w materiały rozwojowe dostosowane do każdego poziomu nauczania, uczniowie mają możliwość wyboru materiału rozwojowego i uczenie się w ramach pracy własnej, organizacja uczenia się przebiega według reguł ustalonych w każdej szkole inaczej. Z przeprowadzonych badań wynika, że w niektórych placówkach nie stosowano jednej z istotnych zasad dotyczących tworzenia klas zróżnicowanych wiekowo, a także łączono metodę Montessori z innymi. Oferta dodatkowych zajęć w badanych placówkach była bardzo różnorodna i bogata. Wśród nich były zajęcia z muzyki, jednakże nie wiem, czy były one prowadzone zgodnie z założeniami Montessori i z wykorzystaniem opracowanego przez nią i Anną Marią Maccheroni materiału rozwojowego.

W zakończeniu i podsumowaniu brakuje mi krytycznej analizy wyników badań, wskazania tego, co odbiega od założeń pedagogicznych i dlaczego. Brakuje mi dyskusji nad uwarunkowaniami i różnicami występującymi w badanych szkołach. Szkoda też, że nie udało się przeprowadzić badań w publicznych szkołach Montessori, zwłaszcza w tej w Łodzi i Lublinie, które jako jedne z pierwszych wprowadzały tę metodę do pracy z uczniami. Dotarcie też do personelu, pracującego w szkołach, które zakończyły swoją działalność, mogłoby wzbogacić dysertację o inne doświadczenia związane na przykład z powodami zamknięcia placówek. Szanuję wybór koncepcji badań dokonany przez Doktorantkę, a także uwzględniam trudności, na które napotkała w trakcie ich prowadzenia (brak zgody dyrekcji, Covid). Rozprawa doktorska sporządzona przez mgr Aleksandrę Czarnecką rozbudziła we mnie ciekawość, stąd mój niedosyt.

Na podstawie wyżej przedstawionych argumentów, wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska Pani Aleksandry Czarneckiej pt. „Działalność szkół podstawowych Montessori w Polsce w latach 1989-2016” świadczy o dojrzałości naukowej i badawczej jej Autorki. Uważam, że rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego a jej Autorka wykazała się wiedzą teoretyczną w podejmowanej dyscyplinie naukowej, umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz kompetencjami w zakresie prowadzenia badań, analizy materiałów źródłowych i opracowania wyników.

Stwierdzam, że rozprawa spełnia wszystkie wymagania, określone w przepisach prawnych, stawiane rozprawom doktorskim.

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie pracy i dopuszczenie Doktorantki do dalszych, przewidzianych prawem etapów przewodu doktorskiego.

Kraków 2023-03-29

Barbara Suwina

Literatura wskazana w recenzji:

Bednarczuk B., *Osobowość autorska absolwentów klas Montessori w perspektywie doświadczeń i celów życiowych*, Kraków 2016.

Guz S., *Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. Kształcenie i osiągnięcia dzieci*, Lublin 2006.

Trabalzini P., *Maria Montessori da il Metodo a La scoperta del bambino*, Roma 2003.

Cives G., *Maria Montessori pedagoga complessa*, Pisa 2004.

